

Pojem práva, systém a struktura práva, základní pojmy

Miloš Večeřa BVV13Zk Základy práva pro neprávnický

Právo a člověk

- Právo je jeden z největších kulturních vynálezů
- Právo je základním prvkem civilizace (Aristoteles)
- Civilizaci lze poznat podle 2 znaků: práva a jazyka (Tomáš Akvinský)
- Žijeme v právu a prostřednictvím práva. Právo z nás dělá to, co jsme: občany, zaměstnance, manžely, vlastníky (Ronald Dworkin)
- Právo je mečem, štítem a hrozbou (Ronald Dworkin)
- Právo chrání malé ryby před velkými rybami
- Čím více právníků, tím více sporů (lidové rčení)

Co je právo

- Výraz „právo“ je intuitivně srozumitelný
- H. L. A. Hart: Existuje jen málo otázek týkajících se lidské společnosti, které by byly kladeny tak vytrvale jako otázka „**Co je právo**“
- Immanuel Kant: Co je právo? Tato otázka by asi právníka uvedla do stejných rozpaků do jakých by logika uvedla otázka “Co je pravda”

Dva základní významy pojmu právo:

1. právo v objektivním smyslu, objektivní právo,
2. právo v subjektivním smyslu, subjektivní právo

Definice práva

- Právo je uměním nalézat, co je spravedlivé a dobré (Celsus)
- Právo je umění ze všech umění největší
- Právo sestává z příkazů a zákazů svrchované moci (J. Bentham)
- Právo je pokusem realizovat v daném sociálním prostředí ideu spravedlnosti (G. Gurwitch).
- Je to vůle vládnoucí třídy povýšená na zákon, vůle, jejíž obsah determinují materiální podmínky života dané třídy (K. Marx).
- Právo je minimem morálky (G. Jellinek)

Co je právo

- Právo je jev historický
- Právo je jev antropologický
- Právo je jev sociokulturní

H.L.A Hart: „V základu sociálního života je touha přežít, a to i za cenu utrpení , a proto musí existovat jistá pravidla chování, která každá lidská organizace musí mít, má-li zůstat životaschopná.“

Sociální normy umožňují:

1. Uspokojení potřeb,
2. Předvídat vzájemné chování,
3. Posuzovat a hodnotit chování jiných.

Lidská společenství usilují o **unifikaci (uniformizaci) soc. chování** ukládáním závazných vzorů označovaným jako **proces institucionalizace**. Výsledkem jsou soubory sociálních norem vytvářející **normativní řád** společnosti

Z hlediska sociálních norem **rozdělujeme chování** na:

- **institucionalizované** - v souladu s normativním řádem
- **neinstitucionalizované** - neupravené normativním řádem
- **deviantní** - odchyluje se od požadavku sociální normy

Sociální normy ovlivňují výběr prostředků a způsobů jednání.

Definiční (pojmové) znaky sociální normy:

- **obecnost** - vztahuje se na relativně neurčitý počet případů a subjektů
- **normativnost** - vyjadřuje to, co "býti má"
- **sociální akceptovanost** - je soc. útvarem obecně přijímána
- **sankcionovanost** - její závaznost je potvrzována sankcí

Právo a neprávní normativní systémy

Vedle právních norem regulují sociální chování:

- právní,
- morální,
- zvykové,
- náboženské,
- politické,
- sportovní,
- estetické,
- jazykové,
- ekonomické, ekologické, kulturní, umělecké, sexuální a další

Relativnost sociálních norem

- normy, které jsou platné v současnosti, nemusely platit v minulosti nebo budoucnosti
- v různých sociálních systémech platí rozdílné normy
- uvnitř sociálního systému jsou soc. normy diferencovány

Sociální normy upravují chování v pěti rovinách:

- ve vztahu k jiným jedincům
- ve vztahu k referenčnímu sociálnímu systému, státu
- ve vztahu k jedinci samotnému – např. sebepoškozování
- ve vztahu k přírodě - ochrana přírody
- ve vztahu k metafyzickým objektům (k Bohu)

Všechny sociální normy ukládají nějakou povinnost

Základní definiční znaky právních norem

- **obecná závaznost** - právní normy se vztahují na neurčitý počet případů stejného druhu právních subjektů určitého státu
- **státem stanovená nebo uznaná forma** – stát stanovuje formu a i její obsah
- **možnost státního vynucení** - uplatnění potenciální legální sankce v případě nesplnění právní povinnosti.

Odlišující charakteristiky práva

- reglementuje nejširší okruh sociální reality
- je programově vnitřně obsahově nerozporné (logická bezrozpornost)
- představuje cíleně nástroj řešení sociálních konfliktů
- je normativním prostředkem prosazování cílených společenských změn (sociotechnická funkce práva)
- je základním integrativním normativním systémem společnosti s univerzální platností a obecnou závazností

Charakteristika práva

Právo je úzce navázáno na stát (veřejnou moc) právo tvorbou, aplikací práva a vynucováním práva

Právo představuje systém právních norem jako obecně závazných pravidel chování, stanovených nebo uznaných státem (resp. mezinárodním společenstvím států) ve státem uznaných pramenech práva a vynutitelných státní mocí.

Vztah právních a morálních norem

Základní morální kategorie:

1. Dobro a zlo,
2. Spravedlnost a nespravedlnost,
3. Čestnost a nečestnost.

Právo a morálka představují dva **samostatné** normativní systémy, které působí vedle sebe.

V hodnocení sociálního chování :

- nejčastěji se **shodují** (např. zakazují krást),
- v některých případech se v hodnocení **rozcházejí** (eutanázie, interrupce apod.),
- větší část právních norem je však morálně **indiferentní**, nemá morální rozměr (dopravní předpisy), jsou „**amorální**“.

Vztah právních a morálních norem

Morálka je sociálně velmi diferencovaná, sankcí morálních norem je svědomí jednotlivce a odsouzení sociálním okolím.

Morální normy posilují efektivitu působení práva:

- supluje nízkou znalost práva,
- sankce právních a morálních norem se posilují,
- časté porušování práva je morálně odsuzováno.

Právo a náboženské normy

Rozdělují chování na zbožné a hříšné

Strach z bohů utvářel lidské kultury

Vliv náboženských norem na právo a lidské chování souvisí se zbožností společnosti (interrupce v Polsku a Irsku).

Právo a zvykové normy

Jsou to různé zvyky, zvyklosti, obyčeje, konvence, tradice, obřady, ceremonie, rituály, etiketa, rity aj.

Rozlišují chování na:

1. Slušné, resp. co se sluší,
2. Neslušné, resp. co se nesluší.

Zvykové normy právo někdy obtížně překonává.

System právní vědy

Podle míry obecnosti dělíme právní disciplíny na:

1. Speciální právní disciplíny (právní odvětví).

2. Obecné právní disciplíny:

- Právní filosofie,
- Teorie práva,
- Právní sociologie,
- Právní psychologie,
- Právní antropologie,
- Právní politika a teorie tvorby,
- Právní logika,
- Právní informatika,
- Právní dějiny,
- Právní komparatistika.

Právo jako systém

Vzájemně propojený komplex právních norem a předpisů různé právní síly.

Právo je jeden ze sociálních systémů společnosti.

Vyznačuje se jednotou a zároveň vnitřní diferenciací, uspořádáním právních norem do celku a rozdělením na dílčí části.

Jednota práva

Je založena na podstatných znacích:

- **Logická bezrozpornost**
- **Integrovanost** – provázanost základními zásadami a právními principy
- **Úplnost** - ucelenost bez mezer
- **Hierarchické uspořádání** - pyramidální uspořádání dle právní síly a podle obecnosti úpravy. Evropské a mezinárodní právo.

Základní klasifikace práva

Rozlišení práva veřejného a soukromého

Zájmová teorie—Ulpianus: „*veřejné právo je právo, které se týká postavení římského státu, soukromé právo je to, které se týká prospěchu jednotlivců*“

Teorie mocenská (subordinační)-kde vystupuje státní moc v nadřazeném postavení=právo veřejné

Pokud jeden z právních subjektů je orgán veřejné moci, který na základě zákona a v jeho mezích rozhoduje o subjektivních právech a právních povinnostech fyzických a právnických osob

Metoda právní regulace

Soukromoprávní metoda právní regulace

vznik, změna nebo zánik právních vztahů je vázán na soukromoprávní úkony účastníků právních vztahů, mezi nimiž je vztah rovnosti (smlouva, dohoda)

Veřejnoprávní metoda právní regulace

vznik, změnu nebo zánik právních vztahů se děje právními akty orgánů veřejné moci, které vystupují v nadřazené pozici, a to:

- rozhodnutími o právech a povinnostech nebo
- kogentní právní úpravou

Právní odvětví

Veřejnoprávní odvětví

Ústavní právo – vztahy mezi vrcholnými státními orgány a katalog základních práv a svobod

Trestní právo – vymezuje co jsou trestné činy a jaké tresty se za ně ukládají

Správní právo – organizace veřejné správy a vztahy mezi jejími subjekty

Finanční právo – právní normy upravující finanční činnost státu (státní rozpočet, daně, cla...)

Živnostenské právo – upravuje živnostenské podnikání a podmínky oprávnění k němu

Právo sociálního zabezpečení

Právo životního prostředí

Právní odvětví

Soukromoprávní odvětví

Občanské právo – vztah rovnosti; vlastnické právo, závazkové vztahy, dědění, ochrana osobnosti

Rodinné právo - vznik a zánik manželství, vztahy mezi manžely, rodiči a dětmi, osvojení, pěstounská péče, výživné

Obchodní právo - podnikání, úprava obchodních společností, vztahy mezi podnikateli, vybrané smluvní typy s obchodněprávním režimem, veřejné zakázky

Autorské právo - i tzv. průmyslová práva

Mezinárodní právo soukromé

Právní odvětví smíšené povahy

Pracovní právo - vztahy mezi zaměstnanci a zaměstnavateli, veřejnoprávní normy mají chránit zaměstnance, jinak soukromoprávní vztahy

Mezinárodní právo veřejné - mezinárodní smlouvy mohou upravovat jak veřejnoprávní (např. trestněprávní) tak i soukromoprávní otázky (např. mezinárodního obchodu)

Evropské právo - primární právo = veřejnoprávní povaha, sekundární právo (směrnice, nařízení) upravují i soukromoprávní otázky

Právní principy

Právní principy jsou vůdčí právní zásady prostupující celým právním řádem. Jsou koncentrovaným vyjádřením obsahu práva a hodnotově ho ukotvují.

Římskoprávní dědictví v Justiniánových kodexech (6. st.):

- Čestně žít, druhému neškodit, každému dávat, co mu patří.
- Smlouvy se mají plnit.
- Nikdo nemůže převést na jiného více práv, než sám má.
- Nelze se zavázat k nemožnému.
- Bezdůvodný strach neomlouvá .
- Za vyšší moc nikdo neodpovídá.
- Věc rozhodnutá je pokládána za pravdu.

Středověká a moderní právní věda

doplnily další právní principy:

- Zákaz odepření spravedlnosti.
- Je třeba slyšet i druhou stranu.
- Nikdo nesmí být soudcem ve vlastní věci.
- Kdo je dřívější v čase, je silnější v právu .
- Zákaz retroaktivity.
- Presumpce nevinny.
- Zásada legální licence.
- Základní lidská práva.
- Povrch ustupuje půdě (Superficies solo cedit).

Právo hmotné a procesní

Právo hmotné

Souhrn právních norem a subjektivních práv, které směřují bezprostředně k **naplnění účelu práva** a jsou smyslem právní úpravy – hmotněprávní předpisy.

Právo procesní - naplnění účelu právní úpravy slouží zprostředkovaně. Úprava postupu orgánů veřejné moci k vytváření a ochraně hmotných práv. Stanoví postavení účastníků a postup v řízení před správními orgány a soudy, postupy při tvorbě a aplikaci práva - procesněprávní předpisy.

Právo vnitrostátní a mezinárodní

Vztah dvou právních systémů - prosadila se **dualistické** koncepce, souvisí to se suverenitou států a postavením subjektů v právu vnitrostátním

Mezinárodní právo veřejné

Upravuje vztahy mezi suverénními státy a jimi vytvářenými mezinárodními organizacemi.

Pramenem mezinárodního práva jsou především dvou nebo vícestranné mezinárodní smlouvy a právní obyčeje. Je obtížně vynutitelné - Rada bezpečnosti OSN na základě Charty OSN, Mezinárodní soudní dvůr v Haagu, mezinárodní trestní tribunály.

Sjednocování mezinárodního a vnitrostátního práva (recepce)

- **Adaptací** = obsahovým přenosem mezinárodních právních závazků a oprávnění do právních forem vnitrostátního práva.
- **Transformací** = vyhlášení doslovného znění aktu v některé formě vnitrostátního práva, např. zákonem. Pramenem práva formálně právně zůstává transformační norma,
- **Inkorporací** = „vtažení“ mezinárodního práva do práva vnitrostátního, aniž by toto ztratilo formu mezinárodního práva, pouze jsou mu propůjčeny účinky vnitrostátního práva.

Evropské právo

Je specifickým právním systémem, který jako celek nepatří ani do mezinárodního, ani do vnitrostátního práva. Je tvořeno především primárním právem, tj. právem ze zakladatelských smluv.

Další úroveň tvoří sekundární (odvozené) právo:

- **obecně závazná nařízení** (regulations),
- **směrnice** (directives) zavazující k dosažení stanoveného cíle,
- **individuálně závazná rozhodnutí** (decisions)
- **právně nezávazná doporučení a stanoviska** (recommendations, opinions).

Jeho významnou součástí jsou i quasiprecedenční rozsudky Soudního dvora EU. (Vstup do EU 1.5.2004)

Základní pojmy práva

Právo - systém právních norem jako obecně závazných pravidel chování, stanovených nebo uznaných státem ve státem stanovené formě a vynutitelných státní mocí

Právní norma - obecné pravidlo chování vyjádřené ve zvláštní státem stanovené nebo uznané formě, jehož dodržení stát sankcionuje

Právní poměr (vztah) - společenský vztah, který je upravený právními normami a jehož účastníci jsou tak nositeli právní normou stanovených práv a povinností

Právní předpis - souhrn právních norem upravujících určitý okruh právních vztahů

Právní institut - soubor právních norem upravujících určitý stejnorodý okruh právních vztahů (institut rodiny)

Právní odvětví - soubor právních předpisů upravujících určitý stejnorodý okruh právních vztahů představujících předmět určité právní úpravy

Základní pojmy práva

Právní principy - vůdčí právní zásady prostupující právním řádem, vyznačující se vysokým stupněm obecnosti

Interpretace práva - výklad právních textů k získání pravdivých poznatků o obsahu právní normy

Aplikace práva - rozhodovací činnost státních orgánů, jejímž výsledkem je individuální právní akt

Právní moc rozhodnutí - kdy již nelze podat řádný opravný prostředek proti rozhodnutí a stává se závazným a nezměnitelným

Platnost právní normy (právního předpisu) – okamžik, kdy se právní norma stává po jejím vyhlášení součástí právního řádu

Účinnost právní normy (právního předpisu) – okamžik, od něhož právní norma způsobuje stanovené právní následky po uplynutí tzv. legisvakanční doby mezi platností a účinností

Děkuji za pozornost